

Grindsted Kirkes klokke – 400 år

Af Mogens Jensen

I 400 år har Grindsted Kirkes ældste klokke lydt ud over byen. Søn- og hellig dage har den kaldt mennesker sammen til gudstjeneste. Morgen og aften har den stemt sindet til andagt. Ingen er blevet lagt i graven, uden at klokken har ringet til afsked, og den har kimet festen ind, når et brudepar gav hinanden deres ja i kirken. Adskillige knebler er blevet slidt op undervejs. Et par af dem hænger i den kirkehistoriske samling i tårnrummet. Men klokken ringer ufortrødent videre. Siden 1935, hvor kirken fik tårnur, også med timeslag døgnet rundt. Gennem de fleste af årene er ringning og kimning foregået med håndkraft. Men fra midten af 70'erne har klokken været forsynet med automatisk ringeanlæg (1975) og kimeanlæg (1977). Indtil 1923, da kirken fik sit tårn, hang klokken i en klokkestabel øst for kirken. Nu hænger den sammen med en partnerklokke fra 1923 i tårnet. Men det er ikke noget lige partnerskab. Den nye klokke bruges kun som supplement til den 400-årige ved sidste sammenringning til gudstjeneste.

Klokken

Om sig selv fortæller klokken, der har en diameter på 90,8 cm. og en vægt på ca. 450 kg., at den er støbt i Lübeck af Berent Bodemann i 1613. Med 2,2 cm. høje bogstaver står der rundt om dens hals:

BERENT♦BODEMANN♦GOS♦MICH♦ZV
♦LVBECK♦1613♦

fulgt eller forudgået af et skriftsted fra Romerbrevet 8,31:

SI♦DEVS♦PRONOBIS♦QIS♦CONTRA♦
NOS♦

»Hvis Gud er med os, hvem kan da være mod os?« Desuden er klokken smykket med Christian IV's monogram. Derimod er den sandsynlige bestiller af klokken, den lokale adelsmand Bendix Norbys navn ikke at finde, skønt Pontoppidans Danske Atlas 1769 skriver: »Paa Klokken, som hænger i et Træhuus østen for Kirken, staar CHRIST. IVti og Bendix Norbyes Navne.«¹ Over og under indskriften er der akantusborter. Klokketonen er Ais.²

Umiddelbart kunne man vel have forventet et dansksproget bibelcitater på en klokke, der blev støbt trekvart århundrede efter reformationen med dens vægtlæggen på brug af modersmålet i gudstjenesten; men der går ikke nogen skarp sproglig skillelinie i klokkeindskrifterne ved reformationen. Man blev længe ved med at bruge latin.³

Et rimeligt gæt på årsagen til denne fastholden ved latinen kunne være, at det er den latinkyndige i pastoratet, den til enhver

Grindsted Kirke med klokkestabel 1907. Foto i kirkens arkiv.

tid siddende sognepræst, der har villet demonstrere sin lærdom, når han valgte bibelverset eller forfattede indskriften. Derfor også sammenblandingen af tysk, som var støberens sprog, og latin, som var præstens fagsprog, på Grindsted Kirkes klokke.⁴ Sognebørnene har ikke kunne forstå hverken det ene eller det andet af de to sprog. Først på klokker støbt fra omkring år 1800 forsvinder de latinske indskrifter helt.

Klokken må have afløst en tidligere klokke, da kirken på dette tidspunkt allerede havde flere hundrede års historie på bagen. Om denne klokke har været revnet og dermed kasseret eller måske er omstøbt og indgået i den nye klokke eller er afhændet til en hjemlig klokkestøber til omstøbning, fremgår ikke af kilderne. Den ses ikke at være inddraget af kongen ved den store ind-

samling af klokker til kanonstøbning i 1601.⁵ Denne ramte generelt også kun kirker, der havde mere end én klokke.⁶ Imod en omstøbning taler dels den lange transportvej til Lübeck med den kasserede klokke dels, at udgiften til en omstøbning ikke svarer til udgiften til den nye klokke anslået nedenfor.⁷

Der findes ikke direkte oplysninger om prisen på den nye klokke. De bevarede regnskaber fra begyndelsen af 1600-tallet begynder året efter anskaffelsen af klokken.⁸ Men en nogenlunde nøjagtig pris kan anslås ved at se på andre klokkeanskaffelser fra samme tid. Et par noget større klokker på 1184 og 674 kg. støbt til Ondløse Kirke mellem Holbæk og Sorø et par år senere (1616) kostede henholdsvis 695 og 340 rdl.⁹ En endnu lidt senere klokke, som Sophie

Brahe og Holger Rosenkrantz til Rosenholm i 1634 forærede til den nu nedrevne Krogsbæk Kirke, kostede 137 Rdl.¹⁰ Med en diameter på 80 cm. kan den anslåes at veje ca. 300 kg.¹¹ Det ses, at det naturligt nok har været forholdsvis billigere at støbe mindre klokker, idet de tre klokker fra den største til den mindste kostede henholdsvis 58 Rdl. 4 mk, 50 rdl. 2 mk og 45 rdl. 4 mk pr. 100 kg. Grindsted Kirkes klokke ligger med sin vægt på 450 kg. imellem de to mindste af de nævnte klokker og kan således med en vis sandsynlighed skønnes at have kostet 205-225 rdl. Hertil skal lægges transport og et nyt klokkehus.

Den nye klokke viste sig nemlig at kræve et nyt klokkehus (klokkestabel). Et sådant blev sommeren 1615 bygget øst for kirken. Klokkehuset blev bygget af egetømmer og tækket og beklædt på gavlene med fyrrefjæle. Alt tømmer blev indkøbt i skovene i Bindeballe, Bølling og Kjærbølling og skulle fragtes de ca. fire mil til Grindsted. Det fremgår af regnskabet, at de tungeste stammer krævede seks heste for vognen. Tre vogne skulle der til for at fragte tømmermanden Søren Møller i Keldkær ved Bredsten, hans fem svende, en savskærer og deres værktøj frem og tilbage. I de 16 dage, arbejdet med huset stod på, var tømmermanden og hans folk på kost – vel på en af byens gårde, hvor de også har haft deres logi. Der blev indkøbt stål, så smeden kunne smede spiger og søm til arbejdet, og det hele blev afsluttet med, at arbejdsfolk og sognemænd, som var samlet for at hjælpe med at rejse huset og få klokken på plads, delte en tønne øl. Den samlede udgift blev på 108 (slette) daler 2 mark og 3 skilling,

*Kirkeklokken med
Christian IV's navnetræk.*

Foto: Forfatteren.

eller hvad der svarede til 2-3 års tiendeindtægter. Klokkehuset blev fornyet flere gange, inden klokken fik sin plads i tårnet i den ombyggede kirke i 1923. Senest i 1860 og før det i 1776 og, skønnet ud fra en levetid på knapt 100 år, sandsynligvis endnu engang omkring år 1700.¹²

Lidt generel klokkehistorie¹³

I sine første århundreder afviste den kristne kirke brugen af klokker, jf. den negative omtale i 1. Korintherbrevs 13. kapitel, hvor et menneske uden kærlighed omtales som

»et rungende malm og en klingende bjælde«. Udsagnet kan læses som vendt mod jødedommen, hvor yppersteprestens klædning var forsynet med små advarende klokker, når han skulle ind i det allerhelligste i templet, angiveligt for at skærme ham mod faren ved at nærme sig Gud. Afvisningen skal i øvrigt sikkert ses i sammenhæng med og i modsætning til den vidt udbredte brug af klokker i hedenske kulturer, som man ikke ønskede at blive slået i hartkorn med.

Klokkestøberteknikken er opstået i Kina, hvor man kender til de første støbte klokker ca. år 1000 f.Kr. Herfra bredte teknikken sig gennem Forasien til Europa. De første klokker til kirkeligt brug blev støbt af munke i benediktinerklostre i 700-tallet. 4-500 år senere gik støbearbejdet fra klostrene over til borgerlige støbere, der desuden støbte husgeråd og fra 1400-tallet også kanoner.

Fra begyndelsen var klokken et signalinstrument til huslige og offentlige formål. På det religiøse område havde klokker primært til formål af holde onde kræfter på afstand. Men forståelsen udviklede sig fra det skræmmende til det kaldende, en invitation til gudstjeneste og andagt.

Det er som sådan Grindsted Kirkes klokke har lydt over byens tage i fire århundreder. Som en daglig påmindelse til den enkelte om morgen og aften at samle sindet til andagt, som en søndagsinvitation til menigheden til at samles i kirken til gudstjeneste, som en påmindelse om livets forgængelighed ved begravelser og en sang om livets fryd ved vielser.

Støbeteknik¹⁴

Det var en langvarig og omstændelig proces

at støbe en klokke, hvad enten støbningen foregik i en til lejligheden udgravet støbe-grube og smelteovn, eller i et støberi med en permanent grube og ovn. Først skulle der opbygges en hul kerne af porøse teglsten og ler og denne drejes af ved hjælp af en skabelon, så den svarede til klokkens indvendige form. Kernen skulle være tilpas fast til at kunne bevare sin form under støbeprocessen og tilstrækkeligt porøs til at lade de gasser, der dannede sig under støbningen passere igennem. Til det formål blandede man ofte leret med hestemøg. Efter sigende kunne man derfor let kende støbersvende på den umiskendelige lugt af hestemøg, der hang ved dem.

Når kernen var tørret igennem, tildels ved hjælp af trækulsild i dens indre, blev den strøget over med fintsiat aske opblandet i vand eller øl, så klokkemodellen ligeledes af ler (den falske klokke), der herefter blev opbygget over kernen, ikke skulle hænge fast i denne. Tidligere tiders anvendelse af talg og voks til den falske klokke var på denne tid længst opgivet, til dels af økonomiske årsager. Efter at være blevet drejet af med en skabelon svarende til klokkens ydre form, blev den falske klokke på toppen forsynet med en krone til ophængning modeleret i ler. Derefter blev den udtørret og smurt over med et tyndt overtræk af flydende talg og voks. De ønskede indskrifter og anden udsmykning blev udformet i voks og påsat, og den falske klokke blev endelig overstrøget med et lag fedt, hvorefter der uden på den blev opbygget en kappe af ler forstærket med jernbånd. En ny ild i kernens hulrum sørgede for den endelige udtørring af kerne, klokkemodel og kappe.

*Klokkestabel med
kirkevæрге Jens
Præstegaard 1921.
Foto i kirkens arkiv.*

Herefter blev kappen meget omhyggeligt løftet af, den falske klokke slået itu og fjernet, kappen med stor nøjagtighed sænket ned på plads igen, og kernens indre og støbegruben blev fyldt op med hårdtstampet jord, så kerne og kappe kunne modstå metaltrykket under støbningen.

Til støbningen anvendtes en blanding af kobber (ca. 80%) og tin (ca. 20%), som efter opvarmning til mere end 1000° i en

smelteovn blev hældt ned i formen. En varm og samtidig vanskelig proces, da kobbers smeltepunkt er næsten 4 gange højere end tins. (1084° mod 283°) Tinet skulle derfor først blandes i, når kobberet var blevet flydende. Ellers fordampede for meget af det.

Efter støbningen kunne kappen efter 1-2 dages afkøling af klokken fjernes, og resultatet kom til syne klar til finpudsning.¹⁵ Det var dog ikke altid resultatet var tilfredsstill-

Ringer Frederik Øhlenschläger o. 1920. Foto S. Levin-Hansen i Grindsted Lokalhistoriske Arkiv.

lende. »Knudsklokken« i Vor Frue Kirkes tårn i Kalundborg måtte således i 1649 omstøbes tre gange, fordi den ikke klarede den »sædvanlige prøve med ringen udi 24 timer«. ¹⁶

Hvorfor Lübeck?

Hovedparten af de danske kirkeklokker er støbt her i landet. ¹⁷ Ofte i en til formålet skabt støbegrube ved kirken, hvor klokken skulle bruges. De fleste af de udefrakommende klokker er støbt i Lübeck. I årene 1560-1624 leverede tre på hinanden følgende stadsstøbere fra denne by således i alt 58 ¹⁸ klokker til danske kirker. (Matthias Benning: 44 klokker i årene 1560-1604, hans søn Reinhold Benning: 7 klokker i årene 1604-13 og Berent Bodemann: 7 klokker i årene 1613-24.) I nævnte periode leveredes bl.a. klokker til Gesten Kirke (1582), Egtved Kirke (1595) og Bredsten Kirke (1597). Der var således på egnen en vis tradition for indkøb af klokker fra stadsstøberne i Lübeck. Også Grene Kirkes lidt yngre klokke er støbt i Lübeck (1634). ¹⁹

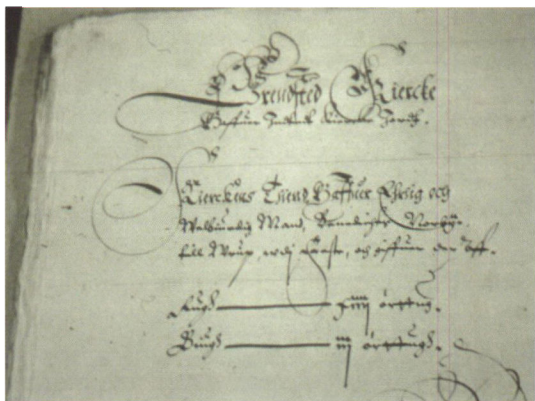
Berent Bodemann ²⁰

Som skik var, fortæller Berent Bodemann med sit navn på klokken, at den er hans værk. Første gang, han omtales i kilderne, er 1579, hvor han købte hus i Kupferschmiedestræse 10. Et passende sted for en kobbersmed (Rotgiesser). Er han allerede da etableret klokkestøber, kan hans fødselsår med en vis sandsynlighed sættes til omkring 1550. Han var gift to gange. Den første ægtefælle, Anneke, døde før 1602, mens den anden ægtefælle, Gesche, overlevede ham. Selv døde han 29. maj 1624.

Som Rotgiesser (kobbersmed) var han medlem af dette fags laug, der i 1609 talte fem mestre, og var i en årrække (i hvert fald fra 1608) oldermann, indtil han blev udnævnt til stadsstøber (Ratsgiesser), en stilling han bevarede til sin død. I årene 1612-14 var der en heftig strid i lauget med Berent Bodemann i centrum. Den daværende stadsstøber, Reinhold Benning, anklagede sammen med en anden mester, Berent Bodemann for at have brugt penge af laugskassen til egne formål. De erklærede ham for æreløs og søgte dermed at ekskludere ham af lauget og fratage ham hans borgerretigheder. Desuden lod de udfærdige et nyt laugssegl, da han nægtede at udlevere det, der var i hans besiddelse. Anklagerne blev afvist af byens råd og Benning måtte træde tilbage som stadsstøber til påske 1613, mens hans medklager blev forvist fra byen i 1½ år, og Berent Bodemann blev udnævnt til ny Ratsgiesser onsdag før påske 1614. ²¹

Af Berent Bodemanns bevarede ansættelsesbrev fremgår, at han som stadsstøber også var byens kanonstøber. Til det formål fik han leveret støbematerialet og måtte trække 10% fra som støbespild. Som løn for arbejde for byen, fik han 15 mark (fra 1621 dog 20 mark) pr. skippund (160 kg.) og for arbejder, der vejede mindre end 1 skipund, 28 skilling pr. lispund (8 kg.). Desuden havde han fri bolig i stadsstøberhuset, Lastadie nr. 7. Af leverancer, der gik ud af byen, betalte han ½ % i afgift til byens kasse. ²²

Vigtigst var stadsstøberens eneret på støbning af klokker over to skippund. Grindsted Kirkes klokke overstiger med sine knapt tre

Titelblad fra Grindsted Kirkes regnskaber 1614-20 med angivelse af tiendefæster og den fastsatte afgift.

skippund (ca. 450 kg.) denne grænse. Da den bærer årstallet 1613 er den støbt, før Bodemann foråret 1614 blev udnævnt til stadsstøber. Den sandsynligste forklaring er, at han om ikke formelt, så dog reelt har fungeret i stillingen efter forgængerens afgang og indtil sin egen udnævnelse. Ellers ville man ikke i Lübeck have kunnet støbe større klokker fra påsken 1613 til påsken 1614. Klokken er derfor sandsynligvis støbt i anden halvdel af 1613.

Berent Bodemanns klokker i Danmark

Ud over klokken til Grindsted kirke, som var Berent Bodemanns første levering til Danmark, findes seks klokker fra hans værksted i danske kirker: fire i kirker på Fyn: Udby (1615), Uggerslev (1619), Turup (1622) og Nr. Lyndelse (1623), ét i Be(d) sted, Thy (1615) og ét i Biersted, Vendsyssel (1624). Desuden har han støbt malmdøbefonten i Odense, Skt. Knuds Kirke (1620).

Det kan tænkes, at Turup Kirke fik sin klokke fra Berent Bodemanns værksted i 1622 på anbefaling fra Grindsted. Turup Sogn var annekssoign til Søby Sogn med hovedgården Skovsgaarde, som på den tid var ejet af Bendix Norbys bror Oluf.

Også Uggerslev Kirkes klokke er knyttet til navnet Norby, idet den er skænket af jomfru Maren Norby fra Uggerslevgaard i 1619. Der er dog navnesammenfaldet til trods næppe nogen direkte slægtskabsforbindelse mellem de to Norbyslægter. Derimod kan der vel tænkes en personlig forbindelse dem imellem.²³

Kirkens økonomi²⁴

Fra gammel tid betalte et sogns bønder tiende af korn og kvæg. En trediedel heraf gik til kirkens drift. De to andre trediedele til henholdsvis præst og konge. På den her omtalte tid var korntienden bortforpagtet i en nærmere bestemt årrække. Forpagteren – tiendefæsteren – skulle hvert år betale den i kontrakten fastsatte afgift, beregnet efter en kapitelstakst – en gennemsnitspris for kornafgrøder fastsat af stiftet hver år. Bøndernes korntiende udredt i naturalier tilfaldt derefter forpagteren, som kunne håbe på år med udbytte større end afgiften, men også kunne risikere en mindre indtægt, end han selv skulle udrede. Derudover havde kirken indtægter af kvægtiende, som i årene 1614-20 beløb sig til 2-3 daler årligt, svarende ca. til udgiften til regnskabsprovstens årlige besøg i sognet.²⁵

Krævede kirkens vedligeholdelse mindre udgifter end forpagtningsafgiften det pågældende år, forblev overskuddet hos kirkeværgen mod en godtgørelse på 5% p.a. for

at have midlerne til rådighed. Krævede vedligeholdelsen mere, måtte han lægge pengene ud uden rentegodtgørelse.

Ofte var korntiendefæster og kirkeværge samme person. I Grindsted var det på denne tid dog således, at adelsmanden Bendix Norby på Urup Hovedgård var tiendefæster, mens to sognemænd, Morten Christensen, Sønderby, og Anders Pedersen, Horsbøl, delte værdigheden og arbejdet som kirkeværge.

Bendix Norby

Som nævnt var det ejeren af hovedgården Urup, Bendix Norby, der var korntiendefæster, da klokken blev anskaffet, og dermed også sandsynlig ophavsmand til den. Han var af en slægt, der ikke altid færdedes på den rigtige side af loven og måtte lide straffen for det. Faderen, Peder Norby, endte således sine dage ved halshugning på Københavns Slotsplads 23. juli 1595 som straf for mord på en af sine tjenere under et drikkegilde i Odense.²⁶

Også den derefter beskikkede værge for den mindreårige Bendix Norby og hans to søskende, morbroderen Christoffer Rosenkrantz til Høgsbro og Hundsbæk, endte sine dage ved halshugning i København. Det skete den 23. eller 24. marts 1610, efter at han var blevet kendt skyldig i bedrageri.²⁷ Dommen er udødeliggjort i Wilh. Marstrands maleri »Dommen over Christoffer Rosenkrantz« i Chr. IV's kapel i Roskilde Domkirke.

I begge tilfælde var det kongen, der afsagde dommen. På den baggrund kan man godt undre sig lidt over, at Bendix Norby har fået klokken til Grindsted Kirke

forsynet med Chr. IV's monogram. Er det mon et forsøg på at bevise sin kongetroskab, trods de hårde domme over slægten?

Bendix Norby selv faldt også under kongens dom. Han var i 1642 en af 12 adelsmænd, der ved Viborg Landsting svor en af deres standsfæller fri for giftmord på hans hustru, men blev dømt for mened og forvist fra kongens riger og lande i 20 år. Han var dog allerede tilbage tre år senere mod at bøde 2000 rigsdaler til et børnehus i Viborg.²⁸ Målt på størrelsen af den bøde syner indkøbet af en klokke til 250 rigsdaler ikke af så meget.

Inden landsforvisningen havde Bendix Norby i 1626 investeret i en ny prædikestol til Grindsted Kirke. Den findes nu i Den kirkehistoriske Samling i kirkens tårn.

Krigshandlingerne i 1657-59 kostede ham 500 rigsdaler i rede penge og efterlod ham med en totalt ødelagt ejendom.²⁹ Hans dødsår kendes ikke; men hans jordiske rester findes i den nu tilmurede gravkælder under Grindsted Kirkes sakristi.

Økonomien omkring den nye klokke

De bevarede kirkeregnskaber for årene 1614-20 viser, at den årlige afgift, som forpagteren af korntienden skulle betale til Grindsted Kirke, i disse år svingede mellem 31 og 41 slettedaler afhængig af kapitelstaksten. Det var sammen med kvægtienden nogenlunde tilstrækkeligt til at dække udgifterne til kirkens vedligeholdelse og drift, men ikke til større anskaffelser som klokke og klokkehus. Bendix Norby Nordby/kirkeværerne havde i 1614 et udlæg på 136 slettedaler, i 1620 nedskrevet til ca. det halve beløb.³⁰ Det store udlæg i 1613 kunne

have noget at gøre med anskaffelsen af den nye klokke.

Han havde i den forbindelse været ude på lånemarkedet. Korntiendefæsteren i det dengang lidt bedre aflagte nabosogn, Sdr. Omme, fru Anne Grubbe til Juellingsholm, forstrakte således kirken med 40 slettedaler i forbindelse med anskaffelsen.³¹ Det fremgår af kirkens regnskab, at lånet blev afdraget med 10 daler om året i årene 1614-17 – tilsyneladende rentefrit det første år. Derefter forrentet med 5%.

Men Anne Grubbe var ikke den eneste långiver til klokken. I regnskabsåret 1614/15 anføres betaling af en rente på seks daler til Niels Clausen i Gildbjerg, og ved regnskabsaflæggelsen i august 1615 anføres, at de 100 slette daler, som kirken var Niels Clausen skyldig, er betalt af Bendix Norby og skal optages i næstfølgende regnskab. Det fremgår da også af regnskabet for 1615/16, at han har betalt Niels Clausen de 100 daler, som denne forstrakte kirken med til den nye klokke. I samme sammenhæng bemærkes, at Bendix Norby har fået kirkens korn-tiende i fæste. Halvdelen af de 100 daler, han har lagt ud for kirken, skal derfor betragtes som indfæste, mens de sidste 50 daler skal betales ham af kirken inden 10 år.³² Niels Clausen må have været beboer af den lille adelige sædegård i Gildbjerg, som i 1588 omtales som ejet af Niels Råles arvinger.³³ Gården hørte blandt dem, som Bendix Norby senere pantsatte til børnehuset i Viborg som del af prisen for at få ophævet sin landflygtighed, og må derfor inden da være kommet i hans eje.³⁴

Som det er fremgået, blev i hvert fald en del af klokkens anskaffelsespris dækket af

kirkens tiendemidler og ikke af Bendix Norby. Derfor har jeg ovenfor kaldt ham ophavsmand til klokken og ikke giver af den. Den nøjagtige fordeling mellem kirkens egne midler og tiendeforpagterens tilskud lader sig ikke udrede ved hjælp af de få års regnskaber.

Klokken kommer til Grindsted

Man kan ikke med nogen form for sikkerhed afgøre, hvordan klokken er blevet transporteret de 300 km. fra Lübeck til Grindsted. Der er flere muligheder at vælge imellem og alle muligheder for at lade fantasien råde.

Der er ikke langt fra Grindsted til Hærvejen/Oksevejen, som med dens afstikker via Kiel brugtes til eksport af levende okser til Hansestaden. Klokken kunne være transporteret den modsatte vej med oksekærre. Men det var en tung last at bakse med. Det anslås, at vogntransport på den tid kunne klare 20-40 km. dagligt, afhængigt af vejens beskaffenhed.³⁵ Bruger vi laveste mål, vil transporten have taget 14-15 dage. For denne transportmulighed kunne tale, at det på egnen er kirker i nærheden af Oksevejen, der har fået støbt klokker i Lübeck (Gesten, Egtved, Bredsten, Grindsted og Grene.)

En lettere måde ville være at transportere klokken længst muligt ad søvejen, hvad der ligger lige for, når der er tale om en søfartsby som Lübeck som støbested. Klokken kan være blevet sejlet til Kolding eller Vejle og transporteret videre derfra på anden vis. Med oksekærre ville der være 2-3 dages transport fra disse byer til Grindsted. Fra begge byer kunne man evt. først have trukket klokken på en pram længst muligt op ad Kolding Å eller Vejle Å og derved vel have

sparet en dags tid på landtransporten. Også den metode kunne man have indhøstet erfaringer med ved transport af de tidligere klokker til de nævnte kirker. Såvel Kolding som Vejle havde handelsforbindelser med Lübeck ad både land- og søvejen. Og i Vejle slog en velstående lübecker sig ned netop på denne tid.³⁶ Grindsted Kirke havde forbindelse til begge byer, hvad to udgiftsposter i regnskabet 1614/15 vidner om: »Var i Kirkens Ærinde til Kolding 2 mk 2 sk.«, »Et Bud til Weyell i Kirkens Ærinde 1 mk.« Der angives ikke nogen grund til, at turen til Kolding kostede godt og vel det dobbelte af turen til Vejle.

Hvorom alting er. Klokken er nået frem. Og det har været et betagende øjeblik, da man fik fjernet halm og klude, der skulle beskytte klokken på turen, og den kom til syne gylden i al sin glans og kunne hænges på plads.

Det har været ventetiden værd. Og der er nok også som ved klokkehusets færdiggørelse blevet ofret et par daler på en tønde øl den dag, så man kunne skåle for den nye klokke. Nu kunne dagens og ugens og livets og dødens rytme igen ringes ud over byen.

Men ingen af dem, der skålede for klokken den dag, kunne vide, at klokken endnu skulle ringe 400 år og rundt regnet 40 mio. slag senere.

Anvendt litteratur:

Bergholtz, Gösta: Att gjuta klockor i: *KLOKKER Arv og Eje* 1983-64:63-82.

Danmarks Kirker XIX Ribe Amt. 1979-2003.

Dansk Biografisk Leksikon, 1887-1905, XIV.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3. udg. 1958 bd. 2.

Ellerhorst, Wilfred: *Handbuch der Glockenkunde*, 1957.

Hack, Theodor: *Lübecker Glockenkunde*, 1913.

Hvas, Lone m.fl.: *Fra Vadested til by – indtil 1786, Vejles Historie I*, 1997.

Kragh-Nielsen, Niels H.: Om Søren Norby og hans baggrund i: *Personalhistorisk Tidsskrift* 2000: 2, 180ff.

Larsen, H. C.: *Hedens Domkirke*, 1948.

Manøe, Søren: Klokkerskatter i Ribe amt 1526-29 og 1601 i: *Fra Ribe Amt* 1984:165ff.

Michelsen, Vibeke: Jørgen Hansen – klokkestøber i Århus og Kalundborg i: *KLOKKER Arv og Eje* 1983-84: 83-104.

Møller, John M.: *Historiske oplysninger om Slaugs Herred*, 1914

Nielsen, Oluf: Slavs Herred (Ribe Amt), (1868) 1981².

Nyholm, Hans: registrant af danske kirkeklokker på www.hikuin.dk/kirkeklokker.html.

Nyrop, C.: *Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere*, 1882 (Sært tryk af Kirkehistoriske Samlinger 3 R. IV:157ff.).

Politikens Danmarkshistorie Bd. 7, 1964.

Pontoppidans Danske Atlas 1769, Tome V.

Poulsen, N. J.: Jyske kirker på Christian IV's tid i: *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1980: 57ff.

Salomonsens Leksikon XIV, 1923.

Seks års Kirkeeregnskaber 1614-20 i: *Rigsarkivet, Danske Kancelli B184*.

Uldall, F.: *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker*, (1906) 1982²

Weissenbäck, Andreas & Pfundner, Josef: *Tönendes Erz*, 1961.

En stor tak til klokkestøber Boas Nielsen, Thubalka, Vejle, der har været behjælpelig med relevant litteratur og givende samtaler.

Noter

1. Tome V: 974.

2. Nyholms registrant.

3. Klokken til kirken i Kalvslund, støbt i Lübeck så sent som 1756, bærer en lang latinsk indskrift. Danmarks Kirker Ribe Amt: 3366.

4. Jf. Michelsen: 90f. Klokkestøberen J. N. Bieber i Hamburg brugte dog i 1700-tallets slutning latin (me fecit) efterfulgt af sit navn på de klokker, han støbte. Således i V. Nebel. Ribe Domkirke, Farup og Føvling

5. Manøe: 165ff.

6. Det samme gjaldt den tidligere indsamling til samme formål i 1528-29. Den ramte iflg. mail af 6.2.2013 fra museumsinspektør Jakob Kieffer-Olsen, Nationalmuseet, heller ikke Grindsted.

7. Prisen for omstøbning af en klokke i Kalundborg i 1649 angives til 16 Rdl. pr. skippund + 2 lispund støbemateriale. Grindsted kirkes klokke med sine knapt 3 skippund ville i så fald have kunnet omstøbes for omkring 50 Rdl. Michelsen: 94.
8. Seks års kirkeregnskaber.
9. Nyrop: 24.
10. Michelsen: 83. Klokken er nu i Karlby Kirke i samme sogn.
11. Målet oplyst af graver Dan Høj Laursen 25.2.2013. Vægtudregning jf. Weissenbäck: 36.
12. Seks års kirkeregnskaber; Danmarks Kirker, Ribe Amt: 2227. (En slettedaler svarer til 2/3 rigsdaler.); Larsen: 56.
13. RGG 3,2, 1958:1621ff.; Salomonsen XIV 1923: 148; Ellerhorst: 9ff.
14. Ellerhorst:68ff.; Uldall: Vff.; Bergholtz: 63-82.
15. En dramatisk skildring af en klokkestøbning i begyndelsen af 1400-tallet ses i filmen »Den yderste Dom« (1966) om den russiske ikonmaler Andrej Rublevs og hans møde med klokkestøberen Boriska.
16. Michelsen: 94.
17. Nyrop: 48.
18. Nyrop: 44.
19. Nyholms registrant.
20. Hack: 222f.
21. Hack: 297
22. Hack: 184ff.
23. Kragh-Nielsen: 198ff.
24. Poulsen: 57ff.
25. Seks års kirkeregnskaber, regnskabsåret 1614/15
26. Nielsen: 21f.; Møller: 32
27. Dansk Biografisk Leksion XIV: 196f.
28. Nielsen: 26f.; Møller: 40f.
29. Nielsen: 27f.
30. Poulsen: 59
31. I *Danmarks Kirker, Ribe amt*: 2261 s.89 anføres lånet som rigsdaler; men regnskabet siger slettedaler.
32. Seks års kirkeregnskaber 1614-20.
33. Nielsen: 55; Møller 168.
34. Møller: 168.
35. Politikens Danmarkshistorie Bd. 7:106.
36. Hvas m.fl.: 128.

Mogens Jensen, provst emeritus, dr. theol., Engvej 16, 7200 Grindsted. Har bl.a. udgivet disputatsen To Mænd og deres Mission, 1992, artikler i fagtidsskrifter og lokalhistoriske bidrag til Egnsbogen, Grindsted. Bidragyder til Danmarks Nationalleksikon og Kvindebiografisk Leksikon. Tænk Efter-skrivent i JydskeVestkysten siden 1997.